

2. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2014. № 7–8. С. 71–74.

3. Сергієнко А. Формування на уроках української літератури учня-читача, здатного до інтерсуб'єктивної взаємодії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. № 21 С. 156-161.

4. Фасоля А. І. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо. *Дивослово*. 2017. № 9. С. 8–15.

5. Шуляр В. Урок літератури в умовах 12-річної школи: 5–9 класи: монографія. Миколаїв : Іліон. 2006. 284 с.

Нечипоренко Вікторія – здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні інтерактивні технології навчання на уроках української літератури.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, асистент Петрович О. Б.

Ірина Плоскіна

ВЕЛИКА ПРОЗА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

До розвитку історичної думки суспільство пройшло через травми, поразки визвольних змагань, через подоланням схем і хибних суджень, тому варто повернути добру славу багатьох борців, замовчуваних подій. Дуже символічно, що роман Василя Шкляра «Чорний ворон» увійшов до шкільної програми старшої ланки закладів загальної середньої освіти. Це особливий твір, адже він

сучасний, і заслуговує на особливе пошанне ставлення освітян та учнів, глибокі дослідження у царині філологічної науки та методики.

Мета дослідження – описати доцільні методичні прийоми та форми роботи над текстом історичного роману у старших класах на прикладі роману Василя Шкляра «Чорний ворон».

Об'єктом аналізу є історичний роман Василя Шкляра «Чорний ворон» як програмний твір у старшій ланці. Предмет дослідження: методичні аспекти вивчення історичного роману ХХІ століття про визвольні змагання, на основі своєрідності художнього змалювання історичних подій і постатей.

Дослідження передбачає реалізацію таких завдань: простежити наявний шкільний підхід до вивчення жанрово-стильової палітри української історичної прози; опис індивідуально-авторських і типологічних ознак історичного роману та їх представлення в системі шкільної освіти; аналіз форм роботи над романом «Чорний ворон» Василя Шкляра на основі відомих класифікацій щодо жанрових різновидів історичного роману; вивчення можливостей ознайомлення учнів із національно-специфічними ознаками романних історичних творів у межах шкільної парадигми.

Нині відомі науково-методичні розробки Г.Токмань [8, с. 300], А.Віннічук [2, с. 206], О.Пойди [5, с. 180], літературознавчі дослідження Шкляревих історичних романів таких науковців, як А.Віннічук [1, с. 170], І.Зелененької [3, с. 502]. Однак немає цілісної розробки щодо вивчення образності історичного роману Василя Шкляра «Чорний ворон», тому вважаємо дослідження актуальним.

При вивченні пропонованого для нашого дослідження твору у школі учні можуть закріпити отримані раніше знання про історичний роман як про жанр. Твір є великим за обсягом, з розгалуженим сюжетом, кількома взаємопов'язаними лініями, значною кількістю персонажів, цікавими характерами, епізодичними персонажами, детальними описами подій, а також внутрішніми монологами та емоційними станами героїв і антигероїв.

Велика кількість персонажів перебувають у горнилі боротьби, у межових ситуаціях життя і смерті, чимало там і жінок, є деталізація, аж до надмірності, і є то неспішний, то нахрапистий розвиток подій. Усе це дає можливість прицільно ознайомити учнів із тими переконаннями, які сповідають головні герої, і тут не йдеться про мікросередовище, хоча ми його бачимо. Другорядні персонажі не поступаються експресією, вони формують середовище, а також – епізодичні герої [2, с. 206-207].

Твір є показовим для пояснення важливої риси літератури – це «діалектика душі» (суперечливість та еволюція характерів). Найбільше вона реалізована через образи красивих, незламних, парадоксальних отамана й отаманші – Ворона й Досі Апілат. «Діалектика душі» пов'язана безпосередньо з поліфонізмом роману, що набуває потужного звучання, переходячи у трагедію – страти героїв, зрада, знищення в бою, підрив національно-визвольних змагань.

Повстанське, отаманське «багатоголосся» є важливими для формування в учнів-старшокласників навичок готовності сприймати стійку лицарську позицію, це багато чому вчить молоде покоління. Це ще й нагода побачити світ у його неоднозначності, у страхіттях доби, зрозуміти неминучу складність і діалектику душі українця доби визвольних змагань [1]. Не обов'язково терміни записувати чи вивчати напам'ять, важливо сприйняти сенс, що міститься в діалогах отаманів, в оповіді автора, у поведінці холодноярців і холодноярівок, монахинь із Мотрі (Мотриноного монастиря).

Саме через вивчення роману, специфічних особливостей, відображених у свідомості учнів, можна поглибити відчуття необхідності розуміння Іншого (важливої світоглядної категорії XX-XXI століть). Інакшість отаманів пов'язана з їхнім демократичним світобаченням, із толерантністю до всіх, але до моменту зазіхання на свободу. Але не варто абсолютизувати можливості історичного роману. Його поліфонічне звучання – це колосальний виховний потенціал, що особливо прикметно для старшокласників на межі їхнього вступу в самостійне життя, досвід інкорпорування в суспільство, ширше – у суспільство європейських цивілізаційних цінностей.

Виділити хоча б частинку уроку на ознайомлення із життєписом письменника надзвичайно складно, за умови, що домінанта – роман. Компоненти його нерозривно пов'язані зі складниками поетики цього ж жанру. Варто хоча б побіжно згадати тут також історичні романи й повісті Тодося Осьмачки про період репресій та голодомору – «Старшого боярина», «Ротонда душогубців», «План до двору».

Аналізований у нашій роботі сучасний історичний роман дає широкі можливості для формування глибоких уявлень про поліфонічний характер твору, ідейний зміст, унікальність характеристик персонажів тощо. Але, з іншого боку, учень повинен мати прагнення до поліфонічного сприймання тексту, це дасть можливість адекватно інтерпретувати змістові та формальні особливості роману, що є найзагадковішим в сучасній українській літературі [5, с. 170-171].

Школярам не обов'язково читати статті, монографії щодо цього твору, адже позиції науковців, їхні концепції до старшокласників цілком може в основних рисах донести вчитель. Навіть можлива організація уроку-гри чи частини гри на уроці у формі ток-шоу, де учні репрезентуватимуть різні точки зору, наведуть усі можливі аргументи щодо захисту своєї позиції, контраргументу, переконань інших учасників.

Важливо провести синтезування результатів розмови чи полеміки, акцентувати на думці, що кожна ідея, погляд мають право на існування. Однак найадекватнішим сприйняттям є віддаленість від радикальних позицій, а також розуміння того, що суть може знаходитися «між», і кожен читач мусить самостійно поринути в суть історії, аби зрозуміти індивідуальну правду кожного повстанця й загальну неправду режиму, а також кожен повинен знаходити її для себе [3, с. 503-504].

Аналіз заміщення (кореляції) конкретно-чуттєвого та символічного планів в історичних романах, як правило, розширює читацьке уявлення про поліфонічний характер як такої романної форми (це пов'язано з романним контрапунктом безпосередньо – поєднанням декількох ліній) – саме такий

прийом властивий загалом романам Василя Шкляра, не лише «Чорному ворону».

Серед методистів точаться суперечки, чи обов'язково називати учням цей термін, чи вивчати його дефініцію, однаке пояснити цікаве взаємодоповнення романних планів, несподіване зростання впливу на читацьку рецепцію потрібно. За період вивчення української літератури в загальноосвітніх закладах середньої освіти України як незалежної держави учень може засвоїти чимало справжніх, не штучних ідеологічних, генеалогічних рис роману, пізнати все в структурній єдності, зуміти застосовувати до аналізу романів, захопитися жанром як одним із головних в українській літературі, як і в європейській [8, с. 280-281].

Отже, процес засвоєння теоретико-літературних норм має поєднуватися з глибоким аналізом поетики романів, що, у свою чергу, передбачає застосування знань про жанрову, композиційну, образно-персонажну та образно-символічну суть роману. Така клопітка діяльність учителя й активність учнів матиме системний характер, якщо, звісно, буде проводитися із використанням різноманітних форм і прийомів роботи, вона поєднає навчання та виховання, а також освітні традиційні та інноваційні технології. Все це дасть можливість поринути у процес глибинного пізнання літератури як мистецтва слова.

Література

1. Віннічук А. П. Геройство мусить мати нагороду. Концепція історичного минулого України в романістиці другої половини ХХ століття. Вінниця: ТОВ «Фірма Планер». 180 с.

2. Віннічук А. П. Розвиток українського історичного роману. *Філологія*: зб. наук. пр. Київ, 2009. С. 296-300.

3. Зелененька І. А., Плоскіна І. В. Художнє порівняння як специфічна форма трансляції історії в романі Василя Шкляра «Чорний ворон». *The World of Science and Innovation: Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. 10-12 February 2021. London, United Kingdom 2021. С. 502-511.

4. Новиков А. О. Українська історія крізь призму творчості Василя Шкляра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. Філологія. Одеса, 2016. № 21. С. 20-23.

5. Пойда О. А. Літературно-критичні статті Олеся Гончара як шлях до осмислення життєтворчості українських письменників на уроках літератури. *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства* : зб. наук. ст. Полтава : ПНПУ, 2018. С. 183-190.

6. Пухонська О. Я. До витоків національної травми або «білі плями» «темної пам'яті» у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2016. № 3 (15). С. 200-207.

7. Старовойт Л. В. Художнє відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний Ворон». *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського*: зб. наук. пр. Миколаїв: МДУ, 2010. Вип. 6. С. 91-96.

8. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція. Київ: Мілленіум, 2002. 320 с.

9. Шкляр В. Чорний ворон: роман. URL: <https://cutt.ly/ZH31azY>

Плоскіна Ірина – здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасна українська проза та її вивчення на уроках літератури.

Наукові керівники – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.